

בענין חליפין בקידושין

מסכת קידושין דף ג ע"א: "האשה נקנית בג' דרכים – מנינא דרשא למעוטי מאי, וכו'. למעוטי חליפין. סלקא דעתך אמינא הואיל וגמר קיחה משדה עפרון, מה שדה מקניא בחליפין אף אשה נמי מקניא בחליפין, קמ"ל, ואימא הכי נמי? – חליפין בפחות משווה פרוטה, ואשה בפחות משווה פרוטה לא מיקניא נפשיה".

רש"י נוקט שחליפין שדנים עליהם בגמרא הם "קנין סודר". ובפשטות, בא רש"י לאפוקי מחליפין של שוה בשווה כגון המחליף פרה בחמור. וצ"ע מה החילוק בין שני הסוגים הללו של חליפין, ומה דין חליפין של שוה בשוה בקידושין?

את תירוצך הגמרא מבאר רש"י: "לא מיקניא נפשה – דגנאי הוא לה, הלכך בטיל לה לתורת חליפין בקידושין, ואפילו בכלי שיש בו שוה פרוטה אי יהיב לה בלשון חליפין, עד דיהיב לה בלשון קנין או קיחה או קידושין".

מרש"י משמע שלא תורת קנין חליפין בטלה בקידושין אלא לשון חליפין בטיל בקידושין, ואם יתן לה כלי שווה פרוטה בתורת קנין חליפין אלא שינקוט לשון קיחה, או קניין, או קידושין תהיה מקודשת. וצ"ע דמשמע בגמרא שמנינא דרישא בא למעוטי קנין חליפין, ולא רק לשון חליפין שהרי את זה היתה הוא אמינא לרבות בגזירה שוה משדה עפרון, וקניין זה מועט בכך שרק כסף שטר וביאה, מהני וחליפין לא. משמע מכאן כי חליפין לא יועילו בכל אופן שהוא ולא רק לשון חליפין הוא שמועט? כן צ"ע עצם הדברים דמאי נפקא מינה הלשון בגוף הקנין? ובאמת, הרש"ש מהאי טעמא נוקט שלשונו של רש"י אינו מכוון, ואולם נראה לומר שיש בכל זאת הבנה וחדוש בלשונו של רש"י ומכוונים הם הדברים.

הרמב"ן מקשה על פירש"י: – כיון שלפירושו הפסול אינו בגוף הקנין אלא משום שהאשה אינה מסכימה להתקדש בפחות משווה פרוטה כיון דגנאי הוא לה. אם כן במקום שאינו גנאי לה ויש שווה פרוטה שתתקדש ומדוע נקט רש"י "בטיל לה תורת חליפין בקידושין"? – כן לפי פרוש זה חליפין לא

מועטו מקידושין והם מועילים כקנין כסף דשווה פרוטה כאשר האשה מתרצה לקידושין וצ"ע מנינא דרישא למעוטי מאי?

תוד"ה "ואשה" שואל על ביאור רש"י דבפחות משווה פרוטה לא מיקניא נפשה בגלל קפידתה של האשה, מדוע שלא תתקדש אף בפחות משוה' פרוטה כאשר היא מתרצה לכך, שהרי הדבר תלוי רק בדעתה? וכבר במשנה נאמר שקנין כסף לא מהני בפחות משוה' פרוטה ומוכח שהדין אינו תלוי בה וברצונה. כן תמה התוס' דאם קנין בפחות משוה' פרוטה לא מהני בגלל רצונה מדוע לא הקשתה הגמרא לפי בית הלל כפי שהקשתה לבית שמאי מבנתיה דרב ינאי. שהרי לבית שמאי אינה מתקדשת בפחות ממנה משום שפחיתות כבוד הוא לה ושואלת הגמרא אם-כן בנתיה דרב ינאי שחשובות הן לא יתקדשו אף בפחות מתרקבא דדינרי שזהו הערך הראוי לכבודן? – ואם-כן נתת דברייך לשיעורין? והנה, לפי האמור יש להקשות כך גם לבית הלל? כן תמה תוס' דאם לומדים בגזירה שוה' קידושי אשה משדה מדוע לא למדים מכאן כי גם קנין שטר וקנין חזקה מועילים באשה כפי שמצינו שמהנו בשדה? – והנה כל השאלות הללו קשות לדברי רש"י וצ"ע כיצד יתישבו לשיטתו.

תוס' מבאר, שלגמרא אין הוא אמינה לדמות אשה לשדה בכל הקנינים שהרי הקנין באישות שונה במהותו מהקנין בשדה וכל מה שלומדים בגזירה שוה' משדה עפרון הוא רק קנין כסף שבו נקנה שדה עפרון, אבל שטר וחזקה שלא היו שם, אף שהם מועילים בשדה אין ללמוד כי יועילו גם באשה. ההוא אמינה לרבות חליפין אף ששדה עפרון נקנה בכסף ולא בחליפין הוא משום דסלקא דעתין שחליפין של שווה פרוטה כלולים בקנין כסף, וככאלה ניתן ללמוד אותם משדה עפרון וקמשמע לן דכיון שחליפין מהני אף בפחות משוה' פרוטה וכסף בפחות משוה פרוטה לא מהני, מוכח שחליפין אינם בכלל כסף, ומכיון שחליפין אינם נלמדים מגזירה שוה' משדה עפרון אין מקור שחליפין יועילו בקידושין ובאמת לא מהני דזהו המיעוט במשנה. כן נוקט תוס', דמה שכסף לא מועיל בפחות משוה פרוטה, אינו משום קפידתה של האשה אלא משום דבפחות משוה' פרוטה אינו מוגדר ככסף. ולפי זה מובן שאף מקום בו האישה מסכימה להתקדש בפחות משוה פרוטה לא תהיה מקודשת, ושיעור כסף שמהני אינו תלוי ברצונה בלבד אלא בהגדרת הקנין. כן מבואר שחליפין שמהני בפחות משווה פרוטה הם בהכרח קנין מסוג אחר עם גדרים שונים משל כסף ולכן אינם כלולים בו.

לפי ביאור זה גורס תוס' בגמ': "ואשה בפחות משה פרוטה לא מקניא" ואינו גורס "לא מקניא נפשה" דכאמור דפחות משה פרוטה אינה מקודשת לא משום שאין ברצונה להתקדש אלא משום שפחות משה פרוטה אינו כסף. שאלת תוס' שאשה תתקדש אף בפחות משה פרוטה אם הדבר תלוי רק בקפידא אינה מובנת לכאורה כלל. ידוע הכלל של בטלה דעתה אצל כל אדם, ומכיון שרוב הנשים לא מסכימות להתקדש אף בפחות משה פרוטה הרי שאף שאשה זו מסכימה בטלה דעתה וחשיב גנאי לקדש באופן כזה. ובאמת המאירי מתרץ כך את הגורסים "לא מקניא נפשה" התולים זאת בדידה. וצ"ע שאלת התוס', וכי מדוע הבין כי במקרה דידן אין את הדין של בטלה דעתה כבכל הש"ס – ביותר תמוהים הדברים שכן על דברי בית שמאי שאינה מתקדשת בפחות ממנה שכן זה רצונה, ושאלת הגמ' רק שבבנתיה דרב ינאי אף מנה לא יספיק, אבל הגמרא לא מקשה שתתקדש אף בפחות משה פרוטה אם תרצה, ומוכח שאף לסוברים שהשיעור תלוי ברצונה הרי שיש דין של בטלה דעתה ובפחות מהמינימום המקובל לא שייך להתקדש. כן צ"ע הפשט של תוס' בהסבר מהלך הגמ': לדבריו יש הוא אמינה שחליפין בכלל כסף וסברה זו נדחתה משום שמצינו חליפין אף בפחות משה פרוטה וכו', וצ"ע מה ההוא אמינה שחליפין בכלל כסף, וכי לא ידענו גם בהוא אמינה שחליפין מועילים אף בפחות משה פרוטה? מה השתנה בין ההוא אמינה למסקנא? – כן תמה הרשב"א על ביאור זה דלפי דברי התוס' חליפין שונים בעצם מהותם מכסף ומה דלא מהני חליפין לא מהני משום ש"אשה בפחות משה פרוטה לא מקניא". נמצא שהגמ' נוקטת טעם אחר מהמובא בתוס' וצ"ע.

מכח שאלה זו מבאר הרשב"א את הסוגיא באופן אחר: "ונראה לי שמעיקרא כי אמרינן כיון דגמרינן משדה עפרון, מה שדה עפרון מקני בחליפין וכו' ואמרינן נמי ואימא הכי נמי, לאו למימרא דסבירא לן דאשה לשדה מקשינן. אלא הכי קאמר כיון דאשה מכסף דשדה גמרינן אלמא קניית אשה כקניית שדה וכיון דאשכחן להו דהושוו מקצת קניותיהן, אף אנו נאמר לכל שאר הקניות שבשדה שיהיו נוהגות כן באשה. קמ"ל מתניתין דלא. ואימא הכי נמי דהא טעמא קאמרינן מדהוקשו בהדיא קניותיהן והאי מהאי גמרינן. ופריק כיון דחליפין איתנהו בפחות משה פרוטה ואשה בפחות משה פרוטה לא מקניא נפשה דגנאי הוא לה. הא על כרחין לא הוקשו אלא לקניית כסף בלבד דאיתא בהדיא, דמחליפין אתה דן לכל שאר קניות שבשדה שאינן באשה כגון חזקה. ואם תאמר, מכל מקום מאי קושיא, לפי שחליפין

איתנהו בפחות משהו פרוטה, נימא דחליפין איתנהו אף באשה בחליפי שוה פרוטה ולעולם עיקר הקניות שבשדה איתנהו באשה? – זו אינה קושיא. דכיון שעיקר חליפין אפילו בפחות משהו פרוטה איתנהו כי עביד להו בכל שהוא מנה לא יפה כוחו מכח כלי שאינו שוה פרוטה ששם חליפין חד הוא. דבשלמא אי חליפין לא ניתנו לחזרה הוה אמרינן כי יהיב לה פחות משהו פרוטה לא מיקניא נפשה, אבל כי יהיב לה שוה פרוטה מיקניא נפשה. ואי נמי אי עיקר חליפין ליתנהו כלל בפחות משהו פרוטה הוינן אמרינן כיון דקנין חשובה היא מקניא נפשא. אבל השתא דקיימא לן דחליפין קני על מנת להקנות הוא ולא דידה נניהו, אפילו כי יהיב לה חליפין שוה מנה מאי הוי הא מכל מקום לאו בגופן היא נקנית אלא בדינן, ודינן אפילו בפחות משהו פרוטה איתה. וכיון שדין חליפין איתה בפחות משהו פרוטה לא חשיבה לה וגנאי הוא להקנות עצמה בקניה הפחותה הזאת שעיקרה פחות משהו פרוטה, ולא דמי לשטר, דשטר לאו בגופו היא מתקדשת אלא במאי דכתוב בו, ומה שכתוב בו אינו בתורת דמים, כנ"ל."

דברי הרשב"א קשים בכמה ענינים: בריש דבריו מבאר הרשב"א את סלקא דעתין של הגמרא ואומר: "לאו למימרא דסבירא לן דאשה לשדה מקשינן", משמע שגם בהוא אמינה אין צד לומר שכל קניני שדה כגון חזקה ושטר, יועילו גם באשה. קנין אשה חלוק מקנין שדה במהותו, ורק קנין כסף וכדומה לו נתרבה בגזירה שוה והתחדש כי יועיל בקידושין כפי שהועיל בשדה עפרון, והנה, בהמשך הדברים מבאר הרשב"א את ההוא אמינה: "דכיון דאשכחן להו דהוקשו קצת קניותיהן אף אנו נאמר לכל שאר הקניות שבשדה שיהיו נוהגות כן באשה קמ"ל שלא", ומשמע שההקש הוא לכל הקניות ממש. וביתר שאת מפורשים הדברים בהמשך כאשר הרשב"א מבאר את המסקנא: דעל כרחין לא הוקשו אלא לקניית כסף בלבד דאיתה בהדיא, דמחליפין אתה דן לכל קניות שבשדה שאינן באשה כגון חזקה". מוכח שבהוא אמינה סלקא דעתין שכשם שחליפין מהני אף חזקה מהני, נמצאו לכאורה דברי הרשב"א סותרים זה לזה? כן, באורו למסקנת הגמרא שחליפין אף בשוה פרוטה לא יועילו שכן "לאו בגופן היא נקנית אלא בדינן", צ"ב דמה הפשט שהדין קונה ולא הערך? והיכן התחדש בתורה שחליפין כדין ולא כנתינת ערך יכולים לקנות, וכיצד ניתן לומר שבכהאי גוונא כלול קנין כסף? כן תמוהים דבריו: "אי נמי אי עיקר חליפין לתניהו כלל בפחות משהו פרוטה הוינן אמרינן כיון דקנין חשובה היא מיקניא נפשה" – והרי לפני כן ביאר שאינה נקנית בגוף

החפץ שכן יש דין להשיב אותו ואם כן מה משנה אי חליפין מהני כשנתן מנה כיון שבין כך האישה חייבת להשיב ובמה תקנה? – כן, יש להבין במה חולק הרשב"א על תוס', מדוע נזקק הרשב"א לומר שחליפין אינם קנין חשוב שכן צריך להשיב את החפץ ולכן אף בשוה' פרוטה לא מקניה. תיפוק ליה' דאף אם היה קנין חשוב משוה' פרוטה לא מהני אם כן אינו בכלל כסף ואינו נלמד בגזרה שווה משדה עפרון? – כן, מדוע נוקטת הגמרא שאשה בפות משווה פרוטה לא מקניא וחליפין מהני בפחות משווה פרוטה תיפוק ליה שכן צריך להחזירם וממילא אין גמירות דעת להתקדש בחפץ אף בשוה' פרוטה? וצ"ע. הרמב"ן מבאר: "ונראה דהכי קאמרינן מעיקרא חליפין בכלל קיחה הם ומדין כסף הוא שריבה אותן הכתוב. מה כסף שמחליף הקרקע בו וקונה אף בחליפין. הלכך אף בכלל קיחה דבאשה הן. ומפרקינן כיון דאשכחן חליפין פחות משווה פרוטה לאו בתורת כסף הם קונים אפילו כשיש בהם שוה פרוטה, אלא חדוש הוא שחדשה בהם התורה, כלומר דין אחר הוא שאינו בכלל כסף ולא שוה לו ואשה לא אמרה בה תורה קניין אלא בכסף, הלכך אין חליפין קונים בה. וזהו הטעם שלא הוצרכו למעט חזקה שאינה קונה באשה, שלא עלה על דעת לרבות אף חליפין אלא מדין כסף. ולפי פירוש זה הכי גריס. ואשה בפחות משווה פרוטה לא מיקניא. אבל מקצת הנוסחאות שכתוב בהן מיקניא נפשה נוטות לפירש"י ז"ל והיא גירסת ההלכות. ויש לישב בה, דכל חליפין דגבי אשה בפחות משווה פרוטה ניהו דמתנה על מנת להחזיר לא קניא באשה דבתר הנאה דבסוף אזלא, ולא מיקניא נפשה בהנאה דשעה כדבעינן למימר לקמן".

בפירוש גירסת רש"י נקט הרמב"ם שחליפין הם תמיד פחות משווה פרוטה ואינו אומר כרשב"א דנקנית בדין חליפין ולא בערך וכו', וצ"ע במה הם חולקים, דאם קיימת פשיטות הרמב"ן מדוע לא נקט כך הרשב"א – לומר שחייב ההחזרה עושה שתמיד יחשב פחות משווה פרוטה? כן צ"ע הרמב"ן דאף אם אין שוה פרוטה בעצם הדבר, מדוע שלא תתקדש בהנאת החזקת הפרוטה כאשר הנאה זו שווה פרוטה? ואין לתרץ שלא מהני לקידושין שכן מתכוין לקדשה בגוף החפץ ולא בהנאה. דמצינו שהמקדש בשטר ונמצא מחוסר עדים, שמין את השטר כלומר את הנייר ובאם הוא שוה פרוטה מקודשת בשווי הנייר, אף שלא היה בדעתו לקדשה בשווי. דכיון שדעתו לקדש וכן דעתה להתקדש, ונעשה מעשה קידושין טוב, מהני. אם כן הוא הדין לכאורה גם בחליפין שהקניין טוב ויש שוה פרוטה בהנאה, אף שאין אותו בעיקר החפץ

מדוע שלא יועילו קידושין מכח כל האמור – בהנאה? כן, נראה לדייק בדברי הרמב"ן, בריש דבריו הוא נוקט לכאורה בפשטות כתוס' שלחליפין אין מקור בקידושין שכן אינם בכלל כסף, מדמצינו שמהני אף בפחות משה פרוטה אלא שיש לדקדק ולהבין מהי אריכות הלשון: "אלא חידוש הוא שחידשה בהם תורה – כלומר, דין אחר הוא שאינו בכלל כסף ואינו שווה לו", מה הוסיף הרמב"ן ב"כלומר" זה שלא היה מובן קודם לכן? – ויבואר בס"ד.

הר"ן בסוגיין מבאר: "לא מיקניא נפשה – דגנאי הוא לה, הלכך בטיל הוא מתורת חליפין בקידושין. ואע"פ שקידשה בכלי שיש בו שוה פרוטה אי יהיב לה בתורת חליפין לא מקניא עד דיהיב לה לשום כסף". על הר"ן יש להקשות את קושיות התוס' כמובא לעיל, דאם לא מהני חליפין רק משום קפידי דידיה אמ"כ בשוה פרוטה מדוע אינו מועיל, ומדוע בטלה תורת חליפין כולה בקידושין? כן צע"ג דמצינו בר"ן בנדרים דף מט. ד"ה "ולענין הלכה" שאמר: "דאיהו גופיה אמר בפרק קמא דקידושין דף ו' ע"ב: גבי האומר לאשה הרי את מקודשת לי במנה זה על מנת שתחזירנה לי, דבכולהו קני לבר מאשה גזירה שמא יאמרו אשה נקנית בחליפין, ואין לך קנין גדול מזה? אלא ודאי רב אשי גופיה סבירא ליה דסודרא אי תפיס ליה מקנה לא מתפיס וכו'. מבואר להדיא כי אילו היה הדין שמאן דתפיס מתפיס, היו תופסים קידושין מדין חליפין ואמ"כ מוכח שלא בטלה תורת חליפין. וצ"ע הסתירה בר"ן? וביותר קשה דאם מהני חליפין בקידושין בשוה פרוטה מה הביאור בגמרא בסוגיין, "מנינא דרישא למעוטי מאי? – למעוטי חליפין" והרי חליפין קונים לפי הר"ן? – וצע"ג.

התוס' רי"ד בסוגיין מקשה: "אם נתן האדם סודר לאשה, שיש בו שוה פרוטה אף על פי שנתנו לה בתורת חליפין אמאי אינה מקודשת והרי יש כאן שוה פרוטה וכיון דנקטיא ביה ג' על ג' והיא רשאית לעושו – אמ"כ שתתקדש בזה? ואף שהיא מחזירתו לו, מדעתה היא מחזירתו ואם היא רוצה הוא שלה. וגם אם קידשה במנה ואחר כך היא מחזירתו מרצונה, כלום יש לומר דאינה מקודשת?"

ומתרג' התוס' רי"ד: "ונראה לי לומר, שאם בזה הסודר לבד נתרצה לו לקדשה אף על פי שהזכיר לה שם חליפין מקודשת היא. והכא במאי עסקינן כגון, שהתנה עמה לקדשה במנה ולא היה נותנו לה עכשיו אלא התפיסה את הסודר שתתקדש לו ולא יוכל לחזור בה, והוא יתחייב לתת לה המנה לאחר

זמן, בכהאי גוונא ודאי אינה מקודשת, כיון שלא נתרצית להתקדש לו במנה, ומנה אין כאן."

פירוש, דאין הכי נמי כשמקדשה במנה והסודר הוא תשלום ראשון ממנו, מהני מדין קידושי כסף, וכפי שמצינו קידושין במנה שמועילה פרוטה כתשלום ראשון להשלמת המנה. אבל אם הסודר הוא רק התחיבות לתת מנה, בנפרד מהסודר. והסודר אינו תחילת פרעון אז אינו קידושי כסף ולא מהני. אבל, כבר תמהו האחרונים כיון דמהני תפיסה אס"כ גם בכהאי גוונא שיחשב תחילת פרעון, דמה החילוק בין המקרים? – והרי בשני האופנים התכוון לקדשה במנה, והסודר הוא תחילת הפרעון כיון שיכולה לתופסו לעצמה ומדוע אין קידושין?

האבני מילואים בסימן כ"ט באות ב', מבאר את התוס' רי"ד לפי דברי הסמ"ע על חושן משפט – סימן ק"צ ביחס למהות קניין כסף. הסמ"ע נוקט שמהות קניין כסף היא נתינת שווי החפץ הנקנה כפי שהיה בשדה עפרון. לכן, רק בתמורה מוחלטת שייך קנין כסף. והקונה שדה השווה במנה בפרוטה, לא קנה, (אלא אס"כ הפרוטה היא תשלום ראשון ולבסוף ישלם מנה).

לעומת זאת הט"ז שם נוקט שכסף הוא רק מעשה קניין בעלמא דהתחדש בתורה דמהני להעברת בעלות. לכן אף שדה שוה מנה ניתן לקנות ע"י פרוטה. והראיה דשדה עפרון הוקש לקידושין לחדש שאותו קנין כסף מהני גם באשה. ובודאי שאשה המתקדשת בפרוטה אין שווי האישות פרוטה בלבד, מוכח שכסף הוא מעשה קנין בעלמא. הסמ"ע סובר שגם בקידושין כיון שאינו קונה את גוף האשה אלא אישות שזהו דבר מופשט שאין לו במציאות שווי כלל, אס"כ כאשר התחדש שבכל זאת יש בזה קנין כסף ניתן והיה שייך לומר שכל ערך אשר ניתן לקוראו כסף מהני – דבקדושין אין מושג של שווי, והכל שווה באותה מידה ולכן מהני.

לפי זה מבאר האבני מילואים, שאף חליפין שייך כי יועילו בקידושין ומדין קניין כסף – כשיש על כל פנים שווי של פרוטה, ויותר מזה. פירוש: כיוון שלאישות אין שווי עצמי הרי שערכה נמדד לפי הערכת האשה והסכמתה להתקדש. לכן כשהאשה רוצה להתקדש במנה שייך שהסודר יועיל מדין כסף רק אם הוא תשלום ראשון מתוך המנה שיתן לה. אבל, אם הסודר הוא קניין בכדי שלא יוכל לחזור בו מדבריו לתת מנה בקידושיה, הרי שעצם הקנין במהותו אינו נתינת שווי אלא רק אימות הדברים. לכן אף שתתפוס את הסודר

מאמרי אברהם

עג

לא יחשב שנעשה כאן קניין כסף שבו התחילו לפרוע את ערך הדבר הנקנה שכן לא זה מה שנעשה בסודר וזאת אף אם לא תשיב אותו. ומובן התוס' ר"ד מדוע לא מהני בקנין כסף.

והנה שמעתי יסוד מוסד במושגי חליפין בשם הגאון ר' נחום פרצוביץ זצ"ל משיבת מיר הק'. יש ב' אופנים להבין את המושג חליפין. יש חליפין שהם נתינת תמורה שווה בשווה, או אפילו בפחות מזה אבל בגדרי נתינת תמורה. ויש חליפין שהם קניין סודר בעלמא ללא נתינת תמורה אלא המעשה הוא שקונה. – אבל, וכאן החידוש, גם בנתינת תמורה אין זה בהכרח נתינת השווי של החפץ אלא נתינה מול נתינה. וההסבר, תמורת זה שאתה נותן (לא חשוב מה) אני נותן לך משהו חזרה (ולא חשוב מה), זו תמורה, – אבל לא בערך עצמו אלא בנתינות.

לפי יסודות מחודשים אלו נראה לסדר את כל הסוגיא כדלהלן:
יש ב' אופנים ללמוד שחליפין יועילו בקידושין. ניתן לומר שחליפין יועילו שכן משדה עפרון נלמד שכשם שנתנת תמורה בשדה קונה כך גם באשה. וממילא כשם שנתנת תמורה יכולה להעשות ע"י כסף, היא יכולה להעשות גם ע"י חליפין, נמצא "שכי יקח" מרבה חליפין ישירות, באותה מידה שהוא מרבה כסף ממש. פשוט זה ניתן לומר לפי הסמ"ע שהכסף הוא הקונה וזו אף מהותו של חליפין. אבל הט"ז שסובר שכסף הוא מעשה בעלמא שקונה ולא נתינת תמורה. אם-כן מה שלומדים משדה עפרון הוא רק – שמעשה קנין שמועיל להעביר בעלות על שדה מועיל אף ליחד אשה לבעלה. לפי הט"ז צריך לומר שההוא אמינה ללמוד חליפין משדה עפרון אינה משום שחליפין היא תמורה ככסף אלא משום שמצינו באשה שמעשה נתינת כסף מהני וחליפין הם בכלל כסף ולכן גם נתינתם תועיל. לפי פירוש זה חליפין כלולים "בכי יקח" רק משום שבשניהם נמצאת ההגדרה של קניין כסף – וזאת משום שבשניהם יש מעשה נתינה למקנה שבה נקנה החפץ. ונראה שתוס' סוברים כפשט הנובע מדברי הט"ז.

תוס' נוקטים שחליפין יועילו מתורת כסף וממילא יכללו "בכי יקח" (ע"ן בלשוננו, ודוק) לפי זה נראה להסביר את ההוא אמינה בגמ':

הגמרא באמת הבינה וידעה שחליפין מועילים בפחות משהו פרוטה ובכל זאת מכיון שמהות הקניין היא יצירת חוב של המקנה שתמורתו נקנה החפץ הרי מכיון שזו גם מהות קניין כסף, נמצא שחליפין הם בכלל מעשה נתינת

כסף שמהני בקידושין. ומה שכסף לא מועיל בפחות משהו פרוטה זה משום שחסר בהגדרת הכסף אבל חליפין שאין להם חסרון זה, שיועילו אף בפחות משהו פרוטה. עובדה זו אינה גורעת מכך שבמהות זהו קנין אחד, וכשהתרבה שכסף מועיל בקדושין, חליפין בכלל זה.

מתרצת הגמרא שחליפין אהני אף בפחות משהו פרוטה ואם נרבה אף חליפין בקידושין ימצא שאשה תתקדש אף בפחות משהו פרוטה. שכן אם לומדים כט"ז שמעשה הקנין פועל חלות ולא משנה השווי אם-כן כאשר הגדרת הקנין מתאימה תקנה האשה בזה המעשה. אבל, אשה בפחות משהו פרוטה לא מיקניא דכיון שסוף סוף בשדה עפרון הקנין איננו חליפין אלא כסף וזה אינו מועיל בפחות משהו פרוטה אם כן כל המקור שמועיל מעשה בקידושין הוא רק בשוה פרוטה. ואם נכלל באותה הגדרת קניין גם חליפין הדבר סותר את הלימוד. דאז ימצא שמצד הקנין צריך להועיל אף בפחות משהו פרוטה והלימוד הוא רק על השווה פרוטה, וזה עצמו מכריח לומר שחליפין אינם מטעם כסף ואף מהות הקנין שונה, וממילא אף חליפין ביותר משהו פרוטה לא יועיל דאין לזה מקור.

לפי זה מובנת ההוא אמינה של הגמרא, דבאמת ידעו שחליפין בפחות משהו פרוטה מהני, ובכל זאת חשבו שזה כלול בהגדרת כסף. וכנמובן מדוע למסקנה אינו נכלל בתורת כסף. ומתורצת קושית הרשב"א על התוס' מדוע למסקנת הגמרא צריך לומר שאשה לא מיקניא בפחות משהו פרוטה תיפוק ליה דאינו כסף ולא התרבה בשדה עפרון? ולאמור מובן שפיר שכן זה גופא שאשה לא מקניא בפחות משהו פרוטה מלמד לנו שמשדה עפרון לומדים כסף דווקא וחליפין אינם בכלל.

ונראה להוסיף עוד עומק: אם כסף היה כסף שווי הרי שתמורת האשה היתה לפי מה שמשלמים בשוק ככהאי גוונא, כפי שבכל תמורה השומא היא על פי המקובל בשוק ובהתאם לרצון הקונה והמקנה. לפי סברא זו שייך לומר בטלה דעתה בדעת כל בני אדם כאשר היא מתרצה בפחות משהו פרוטה כיון שדעת כולם קובעת שאין התרצות לזה, אבל לט"ז שכסף הוא מעשה קנין ולא ערך. אם-כן הערך הוא דבר צדדי ולא חשוב לקנין. והערך נקבע רק על פי רצונה ובלי קשר לשווי, הערך הזה אינו שווי אלא כמה שרצונה לקבל כדי לרצות להתקדש. ככהאי גוונא יכולה האישה להתרצות אף בפחות משהו פרוטה ולא שייך בזה בטלה דעתה אצל דעת כל בני האדם דמה שייך בטלה דעתה אם אינה רוצה להתנות את הסכמתה להתקדש בקבלת סכום מסוים.

מאמרי אברהם

עה

מעשה מובן תוס' שאומר כי בפחות משה' פרוטה חסר בהגדרת כסף ולכן אינה מקודשת. דכיון שסובר כט"ז כמדויק בלשונו שהרי, אין את הסברא של בטלה דעתה לשיטתו, ואם תרצה פחות משה פרוטה יועיל כשלא חסר בהגדרת הקנין. לכן מוכרחים לומר שאינו תלוי רק ברצונה אלא שבפחות משה פרוטה חסר בהגדרת כסף וזה מוביל לומר שחליפין אינם בכלל וכמבואר.

שאר הראשונים שאינם מקשים שאשה תתקדש אף בפחות משה פרוטה אם הדבר תלוי בה. אינם סוברים כט"ז אלא כסמ"ע וממילא בנתינת שווי של פחות משה פרוטה בטלה דעתה אצל כל בני האדם ולא תתקדש. ואכן כך מתרץ המאירי את שאלת התוס' לשיטתו שסובר כהסמ"ע. הרשב"א רק שואל מדוע שלא תתקדש בחליפין בשווה פרוטה, כיון שאינו גנאי לה. הוא אינו שואל על פחות משה פרוטה בכסף.

ובאמת מדויק ברשב"א שהוא סובר כסמ"ע שכן ברשב"א כתוב: "ומעיקרא סבר דחליפין בכלל קיחה הם ומדין כסף הוא שריבה אותן הכתוב. דכל כסף חליפין הם". והביאור: דאף כסף הוא נתינת תמורה כמו בחליפין לכן אין צורך לומר כתום' שכסף כולל גם בהגדרתו חליפין אלא כמבואר לפי הסמ"ע. כשם שכסף שהוא תמורה כלול בכלל קיחה כך גם חליפין שהם נתינת תמורה כלולים בה ויועילו באשה. זהו ביאור ההוא אמינה לפי הרשב"א. לפי זה נקט שהגמרא מתרצת דכיון שמצינו בחליפין שמועילים אף בפחות משה פרוטה אם כי אינם מדין שווי ואף שבהוא אמינה הבנו שיכלל בכלל קיחה - כנתינת תמורה. וזאת על אף שידענו שחליפין מהני בפחות משה פרוטה. כך משום שחשבנו שאף בפחות משה פרוטה חשיב נתינת שווי. כסף לעומת זאת בפחות משה פרוטה אינו מועיל לא משום שאינו כסף ולא משום שאינו תמורה וכמדויק בלשונו "שאינו כסף קונה בפחות משה פרוטה". (ואם בפחות משה פרוטה אינו כסף תיפוק ליה' שאינו כסף כלל ולא שאינו קונה). מוכח שבפחות משה פרוטה חסר בשיווי שבזה ולא במהות. לכן חליפין שמהני אף בפחות משה פרוטה הם בודאי אופן אחר של נתינת שווי - וזו מסקנת הגמרא. בהוא אמינה הבנו שחליפין אף דמהני בפחות משה פרוטה זהו קניין ע"י נתינת שווי כמו כסף ונתרבה ישר מ"כי יקח", אבל למסקנא כיון שמצינו שפחות משה פרוטה איננו שווי הרי שמבינים שהגדר בחליפין הוא אמנם נתינת שיווי אבל לא ע"י תמורת החפץ הנקנה אלא - מעשה הקנאה מול מעשה הקנאה. ואכן, ר' נחום זצ"ל התבסס בדבריו

גם על הרשב"א הזה). המקנה לא מקבל בתמורה את גוף הסודר, אלא את עצם העובדה שהקנו לו אותו. לכן, חליפין מהני אף בפחות משהו פרוטה. זו אמנם תמורה אבל לא תמורה ממונית אלא תמורה מכת עצם העובדה שהקנו חזרה משהו, וזה שייך אף בפחות משהו פרוטה. זהו הביאור בדברי הרשב"א התמוהים "שלא בגופן היא נקנית אלא בדינן". וצריך לומר ש"בכי יקח" מתרבה רק נתינת תמורה בגוף הדבר ולא באופן של הקנאה מול הקנאה – שהיא דין ולא תמורה ממשית. והסברא שסוג כזה לא התרבה שכן חליפין מהנו אף בפחות משהו פרוטה ואשה בפחות משהו פרוטה לא מקניא נפשה. ההכרח נובע אם-כן מכך, שהדבר הלמד משדה עפרון דמהני הוא רק תמורה ממש בגוף הדבר שבו מיקניא נפשה.

ויש להבהיר פה את עומק הענין: הרשב"א נזקק להגיע לכל זה, שכן אף אם אמרנו שכסף שונה מחליפין עצמן לא מבואר מדוע לא כלולים שניהן בנפרד ב"כי יקח", בהיות שניהם נתינת תמורה. לכן מובנת שאלת הרשב"א, אולי יש ב' אופני קניין חליפין. בפחות משהו פרוטה זה קנין מול קניין ולא מהני אבל בשוה פרוטה שזה נתינת תמורה בגוף הדבר שתתקדש בזה. ולכן נזקק הרשב"א לומר שלא שייך לומר שחליפין הם נתינת תמורה בגוף הדבר, שהרי את גוף הדבר יש להחזיר ובהכרח שמהותם רק הקנאה מול הקנאה. וממשיך הרשב"א אם היה כן בחליפין שבפחות משהו פרוטה לא מקניא אם-כן אף כשצריך להחזיר וזה הקנאה מול הקנאה – היינו שאומרים שנתן לה הקנאה חשובה שמועיל רק בשוה פרוטה והיה צד לומר שתתקדש בזה. אבל השתא שאינו נותן תמורה ממש, והקנאה מהני אף בפחות משהו פרוטה נמצא שהוא נותן לה דבר שאינו שוה פרוטה ובזה אין דעתה להתקדש. ואכן לכשיעויין עתה בדברים ימצאו מובנים לאשורם.

לפי הנ"ל נראה לבאר אף את ריש דבריו של הרשב"א וכדלקמן: באמת אין הוא אמינה שיש הקש גמור מאשה לשדה לרבות את כל הקנינים שכן אין הוא אמינה שאשה תהיה כשדה. אבל, בסלקא דעתך חשבו שמ"וכי יקח" התרבו קניני נתינת תמורה שהם כסף וחליפין ולכן אשה תוכל להתקדש אף בחליפין. זהו הביאור בדבריו "בכל שאר קניות שבשדה" כלומר לא בחזקה ושטר, אבל כל שאר נתינות התמורה שהן ככסף שיועילו. ומסקנת הגמרא שאשה בפחות משהו פרוטה לא מקניא נפשה וקניין חליפין ממועט, מבאר הרשב"א שבהכרח לא לומדים משדה עפרון אלא נתינת תמורה של כסף דזה הקנין היחיד ששיך שיועיל באשה. דאם תאמר שיכלול אף חליפין למרות שאינו

מתאים לקידושין בפחות משהו פרוטה, אם־כן נלמד משדה שכל מה שמועיל בשדה שיועיל גם בקידושין אף שאינו מתאים לסוג קניין זה. והרי אין אפילו הוא אמינה ללמוד שקניין חזקה יועיל בקידושין. מוכח שמשדה עפרון נלמד רק נתינת תמורה באופן של כסף בלבד שמהני תמיד באשה. נמצאת לשון הרשב"א מדויקת היטב.

חיזוק נוסף לדברינו נמצא אם נדייק בלשון הראשונים. ביארנו שהרשב"א סובר כסמ"ע ולכן יכול לגרוס "אשה לא מקניה נפשה", שכן השווי נקבע לפי דרישתה ואי אפשר להקשות מפחות משהו פרוטה שכן לפי פשט זה שייך לומר בטלה דעתה אצל כל בני אדם, והנה בתוס' ריד מצינו בסוף דבריו בביאור הגמרא, כי הוא גם כן גורס "מיקניה נפשה" ומבאר שאין גזירה שווה לחצאין ולכן חליפין אף בשהו פרוטה לא איתרבו משדה עפרון. לפי דברינו יוצא שהוא יהיה מוכרח ללמוד כסמ"ע כדי שלא יקשה מפחות משהו פרוטה כמבואר. לכן – האבני מילואים מבאר את התוס' ריד לפי שיטת הסמ"ע – ומכאן חיזוק לדברינו שזו אכן שיטה אחת.

אבל, מן האמור נובעת קושיה חדשה. לפי דברינו נמצא תירוצו של התוס' ריד כי חליפין מועילים מדין כסף כשהם תשלום ראשון ולא כסתם קניין סודר שכן אינם שווי. ביאור זה שייך רק לפי הסמ"ע כמבואר וכמובא באבני מילואים. אבל לתוס' שהסברנו כי הוא סובר כדעת הט"ז – אין חילוק בין מעשה של סודר כתשלום ראשון לבין סודר כסתם קניין, כיון שיש בידי האישה אפשרות לתפוס הסודר כתשלום ראשון, מדוע לא מועיל מעשה זה כדין כל נתינת כסף? וכפי שמצינו בשטר ששמינת את הניר כשאר עדים בשטר ואם כן הדרא קשיא לדוכתין שנאמר זאת גם לגבי חליפין שיועילו מדין כסף, ומה הועלנו במיעוט של המשנה? הרי בכל מקרה יועיל, ולא מצינו מקרה שבו יש נפק"מ כדברי התוס' רי"ד וצע"ג.

לכן נראה לומר בשיטת תוס' שחליפין לא יועילו מתורת כסף על פי המבואר בחלקת יואב, חלק חו"מ סימן יח.

שם מבואר שכל הדין של שמינ את הניר שייך רק בב' סוגי קנינים השוים במהותם, כסף ושטר הם ב' סוגי קנינים הנעשים ע"י המקנה ולכן שייך לומר שבאחד כלול גם השני ומהני. אבל קנינים השונים מעצם מהותם, כגון משיכה ומסירה; במשיכה כונתו לקנות בכך שהבהמה מהלכת מכחו. ומסירה היא דווקא אחיזתה של הבהמה. בכהאי גוונא לא כלול קניין אחד בשני ולא יועיל מדין השני. עד כאן תורף דבריו. אם־כן לפי תוס' שכסף אינו שווי אלא רק

מעשה נתינה מופשט שקונה, מובן אמנם שכסף דומה למעשה נתינה של שטר, אבל מהאי טעמא גופא. שאני כסף מחליפין שהם נתינת שווי ולא סתם מעשה נתינה. לכן, מובן שכשהתכוין לקנות במעשה הנתינה היבש אין קניין מתבצע ע"י השווי והערך של הדבר הניתן. (ויש גם סברא שבנתינה מופשטת לא משנה לו כמה קונה, אף בפחות משהו פרוטה מצידו – ועל כל פנים אינו שם לב שיקנה גוף הדבר הניתן.) במיוחד יש חילוק בין כסף לחליפין לפי דברי החלקת יואב שם. דנקט שחליפין הם כחילול שנעשה על גוף החפצים מזה על זה ואילו בכסף פועל המקנה לאחר נתינת הקונה. ונמצא שעושים ב' בני אדם את הקניין (המקנה והקונה כאחד עושים הקניין, זה אחר זה) ולא שייך שבקנין האחד יכלל מישנהו שכן זה מעשה של מישהו אחר, – על כל פנים רק לפי הרשב"א שכסף הוא שווי כסמ"ע היה מקום לדמות כסף לחליפין ולהקשות את קושית התוס' ריד. ולשיטה זו גם שייך התירוץ כמבואר באבני מילואים. לפי תוס' שסובר כט"ז מתבאר שאין בכלל שאלה שכן אין דין שמין את הנייר בחליפין ובכסף מכח היותם קניינים השונים במהותם או אף בגברי הפועלים אותם. נמצאת נפקא מינה בין תוס' לרשב"א בהיכי תימצי שנתן סודר כתשלום ראשון שאז לרשב"א מהני ולתוס' לא מהני. ויש עוד לדון בעניין ולא כאן המקום להאריך בזה.

הרמב"ן גם כן אינו מקשה כי אם הכל תלוי בקפידה דידה שתתקדש אף בפחות משהו פרוטה ולמבואר שאינו סובר כט"ז אלא כסמ"ע ממילא נוקט הרשב"א שבפחות משהו פרוטה בטלה דעתו אצל כל בני אדם. הרמב"ן שואל שיועילו חליפין בשווה פרוטה שאינו גנאי לאשה? ולפי זה ההוה אמינא בגמרא מוסברת כמבואר ברשב"א דכיון שכסף הוא תמורה "שמחליף הקרקע וקונה" אם כן כשם שכסף נלמד מ"וכי יקח" כך חליפין נלמדים משם. ובחליפין אין חסרון של פחות משהו פרוטה בכסף אבל שניהם מהווים נתינת תמורה ואף שהם שונים הוי' בבחינת ב' האופנים נלמדים מ"וכי יקח"?

מסקנת הגמרא: הרשב"א נקט שכיון שפחות משהו פרוטה מהני בחליפין מוכח שזה גדר אחר של מתן שווי. הרמב"ן מחמת עובדה זו הסיק גדר חדש. הרמב"ן נוקט לא כרשב"א ולשיטתו אף כסף בפחות משהו פרוטה הוא מתן שווי וחשיב כסף. ומה דלא מהני פחות משהו פרוטה בקדושי כסף אינו משום שחסר בתמורה אלא שכן הקונה בכסף אינו התמורה כשלעצמה אלא מעשה נתינת התמורה. והמעשה שמצינו בתורה שקנה בשדה עפרון בכסף היה ביותר משהו פרוטה. למרות שגם פחות משהו פרוטה הוא מעשה נתינת שווי

הרי שמכיון שאין זה שווי שבדרך כלל בני אדם רגילים להקפיד עליו ולא מצינו בתורה שיעשה בו קניין נתינה בצורה כזו לא תועיל. לכן חליפין שמהני בפחות משווה פרוטה הם בהכרח מעשה נתינה אחר שלא נלמד מ"כי יקח". זהו ה"כלומר" שמוסיף הרמב"ן. לאמור כי חליפין מועילים אף בפחות משה פרוטה בכל קניינים וזאת מכח חידוש שחדשה בהם תורה. "כלומר דין אחר הוא שאינו בכלל כסף או שווה לו". אף ששניהם מהווים מעשה נתינה של שווי, חליפין הם מעשה נתינה אחר שמועיל אף בשווי שאינו נלמד בתורה משדה עפרון. לפי זה תירוץ הגמרא הוא שאף שכסף וחליפין דומים במהותם, אנו לומדים רק מעשים שהם עצמם היו במקח שבשדה עפרון, ומעשה זה שונה הוא. נמצא שבעצם ביארנו את הרמב"ן כתוס' שזה תלוי במעשים וכט"ז, שהנלמד אינו מהות הקנין אלא מעשים גרידא, והסברה לרבות שייכת רק כלפי מה שנכלל באותו מעשה קנין. בעיקרון סובר הרמב"ן כסמ"ע שקניין כסף אינו מעשה סתם אלא מעשה נתינת שווי ופרוטה לא תקנה מנה. זהו אם-כן גדר ביניים, ושייך לומר בטלה דעתה אצל כל האדם כיון שזו נתינת שווי, ולכך שייך המהלך כט"ז וכמבואר. שיטה זו שונה משיטת תר"ס שגוף השוני במהות שבין חליפין לכסף נובע מכך ששווי בפחות משה פרוטה אינו מעשה נתינה בכסף וכן מעשה נתינה בחליפין, ולכן הדבר אינו תלוי ברצון האשה ולא ברור הוא שלא מקניא נפשה. אם את גירסת ולא מיקניא ניתן לתרץ ולומר שכשם שאשה לא נקנית בפחות משה פרוטה שכן כך נלמד מ"וכי יקח", אם כן בודאי שהדין כך בכסף, (וזהו מקור החילוק בין כסף לחליפין). נמצא כי אין שום הסבר ללשון שגורסת "לא מקניא נפשה" ואכן כך מקשה הרמב"ן.

לגירסה של "לא מקניא נפשה" שתמיד חליפין הם רק פחות משה פרוטה שכן חייבת להחזיר ועל כן אינו מעשה נתינת שווי – שכן זה לא שווי שהאשה מוכנה להתקדש בו. בנקודה זו מודה הרמב"ן לרשב"א וסובר שפחות משה פרוטה אינו שווי – אבל זה רק בקידושין שאשה לא מתקדשת בפחות משה פרוטה דאינו חשוב עבורה שווי. רק במקרה זה אינו בבחינת מתן שווי ולכן אין כל מקור שיועיל בקידושין. הרמב"ן לא נזקק לפרט של החזרת החפץ אלא לומד שתמיד זה פחות משה פרוטה ולכן תמיד בקידושין מהות הקניין אינה שווי אלא מעשה נתינה שלא מועיל. הרמב"ן לא חידש כרשב"א כי קיימת תמורה של נתינה מול נתינה שזו מהות חליפין. (שכן הבין שאף פחות משה פרוטה זה שווי ואם כן אין הכרח לשנות מהגדר הקודם). ולכן לא נזקק

לכל תירוצי הרשב"א מדוע לא מהני חליפין וכו' אף אחר שהתבאר כי מתן שווי של ממש אין שכן חייבים להחזיר. נמצא שהרמב"ן מובן שפיר ומובנת מחלוקת הרשב"א והרמב"ן לאשורה.

עתה נבא לבאר את שיטת רש"י בסוגיין: רש"י נוקט שאשה בפחות משוה פרוטה לא מקניא לא משום שאינו נחשב לכסף אלא משום שלא מקניא נפשה. ומדאינו חושש לקידושין בפחות משוה פרוטה כשמתרצה בזה – כשאלת התוס', מוכח שסובר כסמ"ע שכסף הוא קנין שווי ובה שייך לומר בטלה דעתה בדעת כל אדם. ונראה, דלרש"י אין הקידושין נעשים בגוף התמורה כדברי הרשב"א, אלא כדברי הרמב"ן, שמעשה נתינת התמורה היא שקונה, וזהו גדר ביניים בין הט"ז לסמ"ע. למסקנת הגמרא כיון שמהני חליפין בפחות משוה פרוטה הרי שזה עצמו מוכיח שחליפין הם סוג מעשה אחר מכסף שהתרבה ב"כי יקח" והם אינם כלולים בפסוק זה. וממילא אין מקור שיועילו בקידושין. זהו הביאור בלשון רש"י: "חליפין – קנין סודר". מעשה נתינת שווי שמועיל אף בפחות משוה פרוטה. יש אחרונים שפירשו שרש"י בא לאפוקי מחליפין של שוה בשוה שבהם מהני מדין כסף. ולענ"ד נראה ששוה בשוה אינו מועיל כלל באשה לשיטת רש"י. שכן אישות הוא דבר מופשט ולא שייכת בו תמורה מציאותית כלל באופן של שווה בשווה. אם-כן לא מדין חליפין ולא מדין כסף לא שייכת שומה ממש ותמורה מדוייקת באישות. יש רק מעשה נתינה שקונה. המעשה נחשב למעשה נתינת שווי שכן זה מה שנשים רוצות עבור קידושיהן וכך נמדד השווי, אבל אינו גדר של שוה בשוה. לכן רש"י בא לאפוקי דבר אחר ולא שוה בשוה. רש"י בא לאפוקי חליפין עצמם ומשום כך באר דמכיון שמהני אף בפחות משוה פרוטה – ככל קנין סודר, הרי שזו מהות אחרת מכסף. הרשב"א הבין שבהוא אמינה הועילו כל חליפין בקידושין ושייך שווי ממש בקידושין דאחר שהתחדש דמהני קנין כסף שמהותו נתינת תמורה, טמון בכך החידוש שיש להחשיב את הקידושין לדבר בר תמורה. רש"י הבין שאמנם התחדש קנין כסף אבל כיון שמעשה הנתינה הוא שפועל את הקנין ולא עצם התמורה הרי שאין תמורה ממשית לקידושין. ורק נתינת מה שהאשה דורשת נחשב למעשה נתינת תמורה. ברמב"ן ראינו שהקשה על לשון "לא מקניא נפשה" וביאר באופן שונה את הסוגיא. קושיה זו קשה לרש"י. שכן לא העובדה שאין האשה נקנית בפחות משוה פרוטה מונעת חליפין להכלל בכלל "כי יקח" אלא מהות החליפין שמהני בכל קנין בפחות משוה פרוטה מונעת מהם להכלל ב"כי יקח" ואם כן

מה זה תלוי ברצון האשה? לכן נוקט רש"י שאכן חליפין שונים במהותם מכסף ולא התרבו מ"כי יקח" ולכן "בטיל לה לתורת חליפין", ואין להם מקור. אבל לרש"י קשה קושיית התוס' ריד מדין שמין את הנייר? – על זה מתרץ רש"י שלשון חליפין הוא לשון שגנאי לה להתקדש בו שכן הוא לשון המתיחס לקנין שמועיל אף בפחות משה פרוטה ולכן אף שמצד מעשה הנתינה היתה צריכה להתקדש דזהו מעשה נתינת תמורה בשני אופנים. ככל זאת כיון שאמר לשון קנין שגנאי לה להתקדש בו, אין האישה מסכימה כלל לקדושין ולכן אף מתורת כסף לא מהני. זו כוונת רש"י בדבריו "דאשה לא מקניא נפשיה" – דגנאי הוא לה וכו' ואפילו בכלי שיש בו שוה פרוטה אי היב לה בלשון חליפין, עד דיהיב לה בלשון קנין או קיחה או קדושין". נמצאת לשון הגמרא של "לא מקניא נפשיה" מדויקת שפיר דרק בגלל זה לא מהני חליפין מדין כסף וניתן לומר שבטלה תורת חליפין בקדושין ולא מהני בשום מקרה ולכן מיעוט חליפין במשנה.

יעויין בשלטי גיבורים בסוגיין על הר"ן – אות ג' שהביא את דברי המז"ה – שסובר כתוס' ריד. לאמור, שכאשר מתכוונת האישה להתקדש בסודר כתחילת פרעון למנה שלם מהני וזה בגדר כסף שווי וכו'. אומר שם השלטי גיבורים שאינו נראה, דכיון שהזכיר לשון חליפין גנאי הוא לה ולא תתקדש. ממשע מדבריו שהלשון שאמר היא הגורם לכך שלא יחולו הקידושין אף שמצד הנתינה יש במה להתקדש. ומשמע שאת זה בא רש"י לחדש. נמצאו דברי רש"י מדוקדקים היטב ומהלך הסוגיא מבואר.

בר"ן נראה לומר שסובר שאין הכי נמי בהיכי תימצי שיש שוה פרוטה מהני מדין כסף וזו כוונת דבריו במסכת נדרים שאין חשש שיקדשו בחליפין – שכן גם בחליפין בהיכי תימצי של שוה פרוטה מקודשת. וכונתו בקידושין כסף, אף שקורא לזה "תורת חליפין". דלפי המבואר בסמ"ע גם כסף ממש הוא נתינת תמורה כתחליף – שזהו חליפין. וזהו תורה אחת של נתינת תמורה שמהני בשוה פרוטה, וכלשון הרשב"א: "דכל כסף חליפין הם". אם כן מצינו שיש ראשונים שבלשונם כסף כולל גם כינוי לחליפין ואתי שפיר. נמצא שרק בפחות משה פרוטה יש משמעות לשם הקניין – כסף או חליפין – ואכן שם יש מיעוט במשנה לחליפין. לדברינו מיעוט חליפין הוא רק היכן שחליפיו יש בהם יחוד מכסף וזה בפחות משה פרוטה, ומוסבר שפיר היכן יש נפק"מ למיעוט חליפין ולמה היה צריך מיעוט. דלכאורה כשיש את גדרי הקניין היה מקום לומר שיועיל? – וקמ"ל שלא. מתורץ אם-כן הר"ן בנדרים ומסתדר

שפיר עם הר"ן פה, ועם סוגיתינו. לפי זה "פחות משהו פרוטה לא מהני דגנאי הוא לה", גנאי הנסמך על בטלה דעתה, והוא הגורם שכבר אין מקור לחליפין – והיינו בפחות משהו פרוטה, בקידושין. בה בשעה שתורת חליפין – שזה כסף מהני.

במאירי כתובה כאמור סברה של בטלה דעתה וביארנו שסובר בהכרח כסמ"ע. אלא שהמאירי שואל מגיין שיש סברא של גנאי בפחות משהו פרוטה אולי אחר שמצינו שטר בפחות משהו פרוטה – מוכח כט"ז שזה מעשה קנין וכשמתרצה בפחות משהו פרוטה אין בטלה דעתה ומהני – ואם־כן שיועילו אף חליפין? ותירץ שבשטר אין ברירה ומוכרחים לומר וללמוד שמהני בפחות משהו פרוטה, אבל בשדה מסתבר ללמוד כסמ"ע ולכן פחות משהו פרוטה שזה גנאי לרוב הנשים לא מהני בקידושין. לכן נלמד כסף לבד ולא חליפין. אלא שאם קיימת סברת הסמ"ע איך למעשה מהני שטר? – ואף ששם מסתבר לומר כט"ז בשטרות הרי סוף סוף אנו סוברים אחרת ואם־כן שלא יועיל שטר? – לכן צריך לומר ששם זה גדר אחר של מעשה קנין שמועיל ע"י מה שכתוב ולא ע"י השווי ואינו דומה לכסף תמורה ששם מסתבר כסמ"ע. נמצאנו מבינים אף את השקלא וטריה במאירי לפי הסמ"ע ולפי הט"ז.

ונראה להוסיף ביאור. הראב"ד נוקט שאם היינו לומדים שטר מעפרון היינו מצריכים בו שווה פרוטה וגם בשטר תתקדש בשווי דזה הפשטות כל זמן שאין הכרח ללמוד אחרת. והנה, לתוס' סובר כט"ז לא שייך כלל להקשות כמאירי שנלמד משטר שקידושין יועילו בפחות משהו פרוטה שכן כסף צריך שוה פרוטה מחמת עצם הגדרת שם כסף מה שאין כן בשטר, ואם־כן אף בלי הסברא שבשטר נקנית בכתב ולא בשווי לא היה מקום להשוותם – דאין להשוות בין ב' מעשים בקנין. בכסף אף בלי סברת מקניא נפשה אין חליפין שמהותם אחרת ומק"ו שטר, ולכסף ולשטר יש ריבויים נפרדים. נמצא המאירי מתבאר רק אם למד תחילה כסמ"ע ולתוס' אין להקשות כלל את קושיותיו.

לאחר שביארנו את כל שיטות הראשונים בסוגיין לפי הסמ"ע, הט"ז, דברי ר' נחום פרצוביץ וצ"ל בדין חליפין – נסכם בקצרה את השיטות השונות: תוס' סובר כט"ז ואין כלל דין של "שמין את הנייר". כסף מעצם מהותו שייך רק בשוה פרוטה. הרשב"א סובר כסמ"ע וכן התוס' ריד. חליפין זה שווי ממש, ויש גדר של הקנאה מול הקנאה. לרמב"ן ולרש"י אין גדר זה, כסף הוא מעשה נתינת שווי, ותלוי בדעת האשה. שוה בשוה לא יועיל.

לרמב"ן תמיד אינו שוה פרוטה שכן מחזירה. בשוה פרוטה - לו יצוייר - היה מועיל. לרש"י אף שוה פרוטה לא מהני שכן זה לשון חליפין. הר"ן סובר כרשב"א, אלא שאף בפחות משוה פרוטה חשיב שווי כרמב"ן ולא מטעמיה. בחליפין קונה עצם השווי - אף בפחות משוה פרוטה בשדה ובכלים ולא מעשה הנתינה הוא שקונה כרמב"ן ולכן חליפין הם ככסף ממש והתרכו באופן של שוה פרוטה ומהני.